

Ist International Symposium
on
Social Sciences and Educational Research
(ISCER, 2017)

1. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER VE EĞİTİM ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU

SYMPOSIUM
PROCEEDINGS

3 - 5 November, 2017
Antalya, Turkey

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

YAYIN NO. : 1899

Sosyal Bilimler No. : 64

ISBN : 978-605-320-806-8

© 1. Basım, Aralık 2017

1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER VE EĞİTİM ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

Copyright 2017, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Atalay Matbaacılık - Sertifika No.: 15689
Büyük Sanayi 1. Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı

1. Basım, 851 s., 21x297 mm

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-320-806-8

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Prefix, TveK Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleriyüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com

İran Millî Kütüphanesi 5-19209 Numarada Bulunan Farsça-Türkçe Manzum Lügat (1b-77a) Üzerine Bir Değerlendirme

Bilge Karga Göllü

Arş. Gör., Ç.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, bilgekarga2011@gmail.com

Özet

Özellikle dil öğreniminde oldukça önemli olan sözlükler bir dilin temel başvuru kaynaklarıdır. Yüzyıllar öncesinden yazılmış olan sözlükler ise dilin kaybolmuş değerlerini gün yüzüne çıkardıkları gibi, tarihî gelişimi hakkında da bize bilgiler sunar. Farsça-Türkçe manzum lügatlar ise manzum olması nedeniyle Osmanlı döneminde Farsçanın öğrenimini kolaylaştırmış, Osmanlı düşüncesinin ve dilinin önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Ayrıca Farsça, Anadolu'da uzun yıllar hakimiyetini sürdürmüş bir dil olma özelliğini taşır. Bu dilin medreselerde öğretilmesi ise çoğunlukla manzum sözlükler vasıtasıyla olmuştur. Bu amaçla çalışmamıza İran Millî Kütüphanesi'nde 5-19209 numarada yer alan bir mecmuanın 1-77. varakları arasındaki Farsça-Türkçe lügat kısmını konu edindik. Öncelikle bu lügatın yer aldığı varakların her birinin başında bir Türkçe atasözü ve altında da Farsça tercümesinin olması dikkatimizi çekti. Satır altı Farsça çevirisi yapılan atasözlerinin 147 adet olduğu görüldü. Bu atasözlerinden bazıları: "Anasına bah kızını al kırığına bah bezini al / Be-mâdereş nigâh kon duhtereş-râ be-gîr be-kenâreş nigâh kon k'zibâeş-râ be-gîr (16a); Birin gördün gözi kırık sin de ol göz kırık / Yekî-râ didî çeşmeş kûr-nümâ tu hem bâş çeşm-i kûr-nümâ (22a); Gözsiz kuşın yuvasın sârî öz elinen tiker / Bî-çeşm-i murg-râ âşiyâneş Hudâ be-yed kudret-i hod dürüst mî-koned (29a). Her biri 9 satırdan oluşan varaklarda bazen manzum bazen de mensur kısımlara rastlandı. Lügat, kelimelerin Türkçe karşılığının yanı sıra atasözleri, deyimler, "çohlı söle, ey utanmaz, sözlerime kulag ver " gibi gündelik hayatta kullanılan söz ve söz öbeklerini, "el benüm etek senün, eşek ankıranda itün başı ağırur" gibi atasözlerini ve bunların Farsça karşılıklarını içermekteydi. Böylelikle çalışmanın başlangıcında eserin belirtilen bölümünün çeviri yazısı yapıldı. Türkçe kelimeler, atasözleri ve deyimlerin tespitine çalışıldı. Derkenarlarda yer alan Arapça kısımlar çalışmaya dâhil edilmedi.

Eserin mukaddimesinde "merhûm Hâcî Molla Mustafâ " adına rastlanmıştır. Ancak hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu eserin Türk ve Fars diline katkılarının olabileceğini düşünerek, eseri bilim dünyasına tanıtmak ve daha sonraki çalışmalara az da olsa katkı sağlamak amacındayız.

Anahtar kelimeler: Farsça-Türkçe lügat, dil, söz varlığı.

An Assessment On A Verse Dictionary Of Persian-Turkish (1b-77a) Found In Iran National Library With Number 5-19209

Bilge Karga Göllü

Research Assistant, Ç.U. Faculty of Science and Literature, bilgekarga2011@gmail.com

Abstract

Dictionaries which are very important, especially in language teaching are the basic references of a language. The dictionary, which was written centuries ago as they disappeared off the face value of the language day, gives us information about the historical development. This is the study of dictionaries, forgotten words of the language is gaining language again.

To this end, our work in the National Library of Iran said a magazine's number 5-19209, 1-77. mention the Persian-Turkish vocabulary of between foils. First, a Turkish proverb at the beginning of each of the leaf where it is located and under the Persian vocabulary of our attention is the translation. Each leaf consists of 9 lines and sometimes poetic prose sections were observed. Lexicon of words as well as the provision Turkish proverbs, idioms, as "çohlı söle, ey utanmaz, sözlerime kulag ver " The words and phrases used in everyday life as promised,"el benüm etek senün, eşek ankıranda itün başı ağırur" Persian proverbs and contained provisions such as these. Thus, the portion of the work specified in the beginning of the translation work was done writing. Turkish words, we tried to identify the proverbs and idioms. Arabic section on der-kenar was not included in the study.

Who is thinking of this work can not be determined and is written in Turkish and Persian languages would be to contribute to, promote the work of the scientific world and less for subsequent study we aim to contribute though.

Keywords: Persian - Turkish dictionary ,language, vocabulary.

GİRİŞ

Farsça, Anadolu'da uzun yıllar hakimiyetini sürdürmüş bir dil olma özelliğini taşır. Bu dilin medreselerde öğretilmesi ise çoğunlukla manzum sözlükler vasıtasıyla olmuştur. Öz, bu konuda şöyle diyor: "*Sıbyan ve mübtedî tabir edilen çocuklara ve tahsile yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve birtakım gramer kaidelerinin öğretilmesini temin eden, bunun yanında kültür, edebiyat ve arûz bilgileri de sunan manzum sözlükler, nazmın talebeye daha hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunması ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından büyük bir rağbet görmüştür*" (Öz, 1996, 55). Ancak bu

eserlerin pek çoğu pek fazla bilgi ihtiva etmediğinden zengin kaynaklar olarak görülmemektedirler. "*Pek çok kaynaktan varlığından bile haberdar olunmadığını anladığımız bir tür olarak manzum sözlükler, bilimsel anlamda ciddi ve doyurucu birer kaynak olmaktan uzaktır. Bu sözlükler bilhassa çocuklarımızın hem aruz eğitimine katkıda bulunmak hem de Arapça Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını ezberde tutabilecekleri hacimdeki bir eser vasıtasıyla öğrenmelerini sağlamak bakımından bir hayli dikkat çekicidir*" (Kılıç, 2006, 66). Zengin kelime kadrosunun yanı sıra kullanımdan çekilmiş atasözleri, deyimlerle de dile olan katkısı yadsınamaz eserlerimiz arasında belki de ilk sıraları almayı hak etmektedirler. Buna rağmen şimdiye kadar manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır.

"*Türk dili ve şivelerinin yabancı unsurlara öğretilmesi amacıyla Anadolu'da Farsça-Türkçe sözlükler, Türkçenin öğretilmesi maksadıyla İran, Azerbaycan ve Hindistan sahalarında da Türkçe-Farsça sözlükler yazılmıştır*" (Öz, 1996, 45). Bu sözlüklerin sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda İran, Azerbaycan, Hindistan sahalarında da yazılmış olması Türkçenin söz varlığının diğer milletlerce nasıl kullanıldığını, hangi kelimelere karşılık geldiğini, Türk diline diğer milletlerin bakışını görmek açısından oldukça önemlidir.

YÖNTEM

Bildirimizde ana hatlarıyla tanıtmaya çalışacağımız eser, İran Millî Kütüphane 5-19209 numarada yer alan bir mecmuanın 1-77. varakları arasında bulunmaktadır. Araştırmalarımız sırasında hem nüshanın özelliklerine uygun hem de aynı adda bir nüshaya rastlamadık. Şimdiye kadar üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmadığını ve bazı farklı yönlerinin bulunduğunu fark ettiğimiz bu eser üzerinde çalışmaya karar verdik. Bu amaçla öncelikle eserin çeviri yazısını yaptık. Çeviri yazı yapıldıktan sonra Türkçe atasözü, deyim ve kelime kadrosu bakımından zengin olmakla birlikte manzum sözlüklerde izlenen teknikten farklı bazı yönlerin olduğunu tespit ettik. Bildiri sınırlarını aşacağından bu çalışmada eserin yalnızca ana hatlarıyla değerlendirilmesi yapılacak, çalışma sırasında ilginizi çeken hususlara da dikkat çekilecektir.

BULGULAR

Ele aldığımız nüshanın müellifinin eserin mukaddimesinde yer alan "merhûm Hâcî Molla Mustafâ " olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

Eser, diğer manzum sözlüklerde olduğu gibi hamdele ve salve kısmını içeren bir mukaddime, sebab-i te'lif, asıl sözlük ve hâtme kısımlarından oluşmaktadır. Mukaddime kısmından elde edilen bilgiye göre sözlüğün adı "Tecrîdül-lugât" adını taşımaktadır ve

Kazvîn'de tertip edilmiştir: "... nisâb-ı esâmî Tecrîdü'l-lugât der-dârü's-saltanat Kazvîn tedvîn sâhtem..." (2a).

Müellif, eserin kaleme alınma nedenin dostlarının isteğiyle olduğunu ve sözlükte bulunan kelimelerin ileri gelenlerin dilinden alınmadığını, kullanımda olan kelime veya deyişlerin esere dahil edildiğini belirtir. Öyle ki tatlı dilli Farslar ve hüner sahibi Türklerin onlar olmadan ağızlarını açmadıklarını da ifade eder: "...ba'zı ez-ihvân-ı ehl-i kilâ kavâ'id-i sarf u ferâ'id-i elfâz u ibârât-ı etrâk-râ be-kısm-ı hoşî ve tarz-ı dil-keşî cem-i û-râ nümûde kitâb-ı nisâb-ı esâmî tecrîdü'l-lugât der-dârü's-saltanat Kazvîn tedvîn sâhtem ve be-gayr-ı makâl-i kesîrül-isti'mâl .....ez-ricâl ne-perdâhtem ki tâ Fârisiyân-ı şîrîn-zebân ve Türkân-ı hüner-pîşegân bedân dehân güşâyend..." (2a)

Bu cümlelerden müellifin, Farsların ve Türklerin gündelik hayatta sıklıkla kullandıkları kelime, kelime grubu, cümleler, deyim ve atasözlerini eserinde bir araya getirme amacı taşıdığını söylemek mümkündür.

Eserin kaleme alınma tarihinin H. 1264 olduğu mukaddimede şöyle dile getirilir:

Nâzım be-în kitâb-ı zebân-râ ber-güşûd

Târîh der-hezâr u dü sad şast u çâr bûd (3a)

Tecrîdü'l-lugât, diğer manzum sözlükler gibi bahir başlıkları verilerek bu bahirler altında kıt'alar şeklinde düzenlenmiştir. Her sayfanın başında ise bir Türkçe atasözü ve satır altı Farsça çevirisi yer almaktadır. Satır altı Farsça çevirisi yapılan atasözlerinin 147 adet olduğu görülmüştür. Bu atasözlerinden bazıları şunlardır:

Anasına bah kızını al kırığına bah bezini al

Be-mâdereş nigâh kon duhtereş-râ be-gîr be-kenâreş nigâh kon k'zibâeş-râ be-gîr (16a)

Koşman d...ı şışdi kaykusı bize düşdi

Hem-sâyeem-râ hâyeesh verem kerd hasiyeesh ber-mâ üftâd (16b)

Yoksul akçe tabarır tanmaz

Bî-çîz pul peydâ koned kücâ peydâ koned (19b)

Öz gözinde ohı görmez özge gözinde tügi görür

Der-çeşm-i hod tîr-râ nemî-bîned der-çeşm-i dîgerî mû-râ mî-bîned (21b)

Birin gördün gözi kırık sin de ol göz kırık

Yekî-râ didî çeşmeş kûr-nümâ tu hem bâş çeşm-i kûr-nümâ (22a)

Gözsiz kuşın yuvasın sârî öz elinen tiker

Bî-çeşm-i murg-râ âşiyâneş Hudâ be-yed kudret-i hod dürüst mî-koned (29a)

Bizim gelin bizden kaçır üzün dutar günin açar

Mâ-râ 'arûs ez-mâ mî-gürîzed rûyeş mî-gîred gûneş-râ vâ mî-koned (36a)

Bir deli kuyuya taş taldı yüz bilici çıkartabilmedi

Yek-dîvâne be-çâh seng endâht sad-dânâ bîrûn âverden ne-tevânest (37b)

Her varağın başında yukarıda birkaçını verdiğimiz atasözlerinin Farsça çevirisi yapıldıktan sonra genellikle bu atasözle anlamca ilgili sözcüklerin Farsça karşılıklarının verilmesine dikkat edildiği görülmüştür. Belki de bu yol kelimelerin akılda kalmasını kolaylaştırıyordu. Nitekim *Gülhan* çalışmasında: "*Tenasüp en çok yapılan sanattır, bir ölçüde kelime ezberleme ve öğrenmeyi kolaylaştıracak yol olarak görülmüştür*" (Gülhan, 2010, 221) der.

Eserin dil varlığına bakıldığında hem var olan kelimeler hem de cümle kuruluşu bakımından eserin Azerbaycan Türkçesi özelliği gösterdiği söylenebilir. Kelime varlığından birkaç örnek verecek olursak: "kırığ (16a), sın- (16a), tabşurup (17a), kışgırık (19a), kabag (20b), öz (20b-21b), okşa- (21b), yahışda- (22b), yuvın- (24a), hardan (33a).

Eserde atasözleri ve deyimlerin haricinde günlük hayatta kullanılan bazı cümle veya cümleciklere de yer verildiği görülmüştür. Bu cümlelerin konuşmayı da oldukça kolaylaştırabileceği söylenebilir:

Geldi gelin âmed arûs

Yüzini öp rûyeş be-bûs

Bir üç akçe yek şeş fülûs

İtdin şâbâş kerdî nisâr

Olaydı kâş mî-şudî

N'olaydı ey çi mî-şudî

Dolaydı ey pür mî-şudî (22a)

Suyın tökme âbeş me-rîz (23a)

Kaldım işden mândem zi-kâr (24a)

Eserde Türkçe kelime ve masdarların Farsça karşılıklarının verildiği örneklerin günlük hayatta kullanılan kalıp cümleciklerin çevirilerine oranla daha az olduğu görülmüştür. Bildirinin sınırlarını aşacağından tümüne bu çalışmada yer verilememiştir. Sadece eserin diğer

manzum sözlüklerin arasındaki konumu bağlamında bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

SONUÇ

Eserin mukaddime bölümünden yola çıkılarak H. 1264/M. 1847-1848 yıllarında tertip edildiği anlaşılmıştır.

Dil özelliklerine bakılacak olursa İran'ın Azerbaycan sahasına ait olduğu düşünülebilir.

Çalışmamıza dahil etmediğimiz çoğunluğu Farsça derkenarların pek çok gramer bilgisi verdiği görüldü ve incelenmeye değer özellikleri olduğu anlaşıldı.

Üzerinde diğer çalışmalara oranla daha az durulan manzum sözlüklerin değeri, dile ve kültüre olan katkısı bu çalışmayla da görülmüş oldu.

Bu çalışmayla, dil eğitimi ve öğretiminde manzum sözlüklerin rolü bir defa daha görülmüş oldu. Çalışılmayı bekleyen pek çok Farsça-Türkçe manzum sözlük olduğu düşünülürse, bu sözlüklerin bilim dünyasına kazandırılması hem dil varlığımız hem de dil eğitimi için oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ata, A., (1997). *Kıssâsü'l-Enbiyâ (Peygamberler Kıssaları) II-Dizin*. Ankara: AKM Yayınları.

Ata, A., (1998). *Nehcü'l-Ferâdis III-Dizin*, Ankara: AKM Yayınları.

Azerbaycan Dialektoloji Lugati, (2003). Azerbaycan İlimler Akademisi Nesîmî Adına Dilcilik Enstitüsü. Ankara: TDK Yay, C. I-II.

Gülhan, A., (2010). *Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü'l-Leâl*. Zeitschrift für die Welt der Türken, journal of World of Turks, Vol. 2, 201-226.

Kılıç, A., (2010). *Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, C. I, 65-77.

Öz, Y., (1996). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.